

Ranosrednjovjekovna *civitas* srednjodalmatinskih otoka

Civitas, murorum menibus turriumque bedificiis munitus

Nikša PETRIĆ

Odsjek za arheologiju HAZU

HR -21450 HVAR

Autor u ovom radu prema povijesnim i arheološkim podacima, prikazuje primjere ranosrednjovjekovne *civitas* na otocima srednje Dalmacije (Brač, Hvar, Korčula, Lastovo, Vis). To otočko područje predstavlja u ranom srednjem vijeku, u 9.-12. stoljeću, jednu insularnu zajednicu poznatu pod nazivom Maronia, koju I. Đakon naziva Narentanae insuale, a K. Porfirogenet dijelom kao Paganiju i Arenta. Prikazujući primjere organizacije ustrojstva *civitas* na ovom insularnom području ranosrednjovjekovne Maronie, što dosad nije bilo razmatrano, autor nastoji objasniti i neka zbivanja u ovom prostoru, pri čemu smatra, da ovdje izneseni podaci pomažu boljem i sadržajnijem razumijevanju hrvatskog ranosrednjovjekovnog urbanizma.

¹ M. SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 1976., 253-262; I. BABIĆ, Naselje pod utverdama u Dalmaciji, *Radovi*, 4, Split, 1989., 7-25; Ž. RAPANIĆ, Il partimonio dell' antichità nella poleogeneasi dell' Adriatico orientale nell' alto medioevo, *Hortus Artium Medivalium*, Zagreb-Motovun, 1995., 7-14; ISTI, Jedan primjer jadranske poleogeneze, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Zagreb, 1997., 63-71.

² S. GUNJAČA, Morstici i Mariani nisu Neretljani, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, 3, Zagreb, 1975., 73-127; R. KATIČIĆ, Od Konstantina Porfirogeneta do povaljske listine, u: *Uz početke hrvatskih početaka*, Split, 1993.,

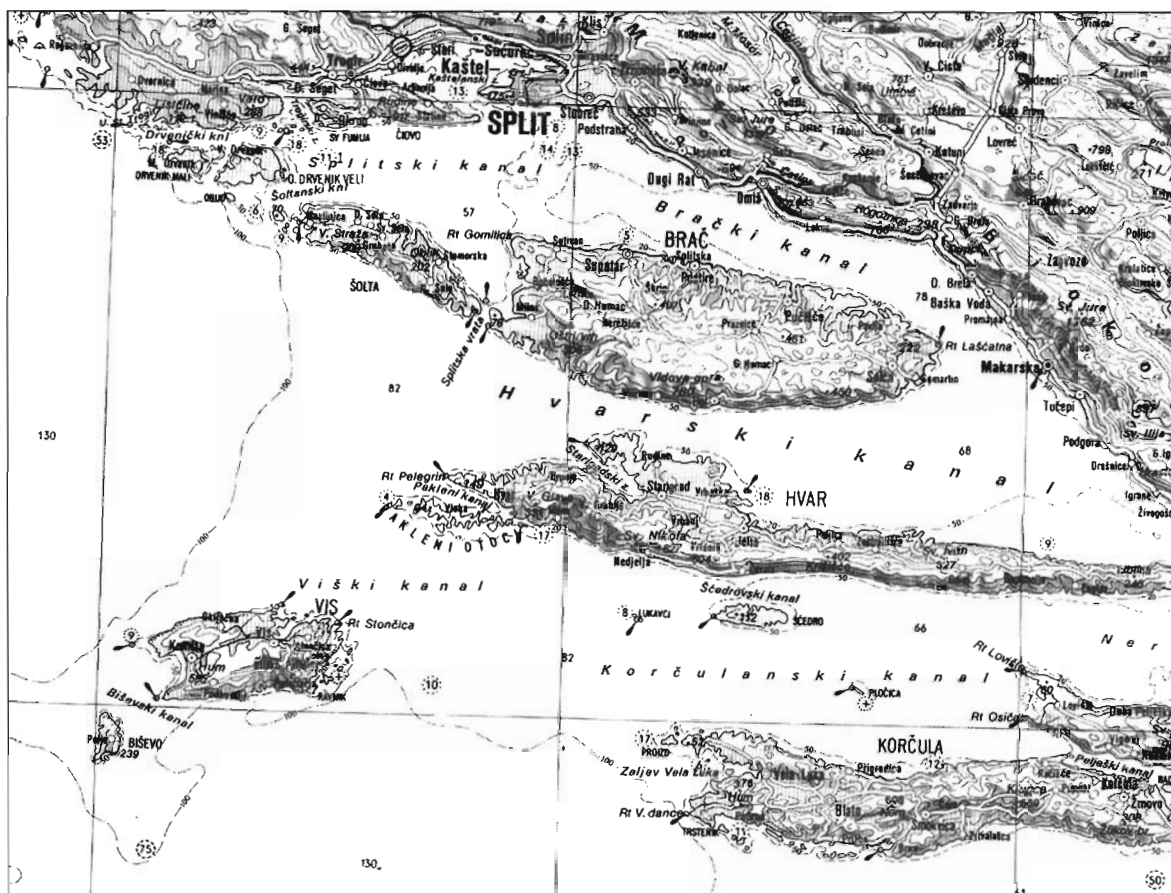
Naznačujući ovu temu želimo sažeto opisati neke povijesne i arheološke momente naše ranosrednjovjekovne povijesti i urbanizma na primjeru srednjodalmatinskih otoka, budući da u tom smislu kod nas još nije pisano, a tema je važna za hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest. Inače o pitanjima hrvatskoga ranosrednjovjekovnog urbanizma malo je pisano, pa vjerujemo da ovim prilogom možemo pridonijeti boljem razumijevanju tematike.¹

Civitas na srednjodalmatinskim otocima upravo je i u tom smislu zanimljivija tema budući da ovo područje u hrvatskoj ranosrednjovjekovnoj i kasnijoj povijesti ima izuzetno značenje. To je, naime, područje Maronije, a povijesni prilozi o toj tematici su sve do najnovijeg vremena bili predmetom svakojakih interpretacija.² Stoga ćemo ponajprije pogledati što se može reći o ranosrednjovjekovnoj *civitas* na ovom području.

Brač

51-60; S. PUHIFERA, Judex, dux Marianorum, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, 1, 1959., 5-16. U ovim se radovima, a razliku od ishitrenih postavki o nekoj "državi-kneževini" Neretvana (N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1975.), realno naznačava da je to srednjodalmatinska otočka zajednica pod nazivom Maronia koju I. Đakon naziva *Narentanae insulae*, a K. Porfirogenet

Tako veliki otok kao što je Brač, iako bogat antičkim, a osobito kasnoantičkim spomenicima, specifičan je po tome što na njemu nije postojalo urbanizirano naselje od antike do novog doba koje bi imalo značajke grada.³ Međutim, Ivan Đakon pod god. 872. navodi sljedeće: "*Saraceni a Creta insula egredientes, quasdam urbes depopulati sunt pariterque etiam Braciensem eiusdem provincie urbem invaserunt*".⁴ Dakle, Saraceni su oplijenili neke gradove Dalmacije, a ujedno su izvršili i napad na "brački grad".⁵ Osim M. Suića ovim se podatkom nije nitko pozabavio, niti ga konotativno razmatrao. Prema navodu D. Hrankovića, A. Ciccarelli, D. Vrsalović i I. Goldštajn smatraju da se to odnosi na Bol.⁶ Međutim, I. Đakon izričito spominje "urbs", a to je i u nje-

govoj terminologiji vrlo određeni pojam grada kojega on upotrebljava za Ravenu, Cividale, Grado, Paviju, Veronu, Carigrad, Zadar, Trogir, Biograd, Split i Como.⁷ Prema tome, to bi se odnosilo na izrazitu urbanu cjelinu, a za to na Braču nema ni arheoloških ni povijesnih podataka. Stoga je i razumljivo da M. Suić, koji je jedini i razmatrao ovo pitanje, ne spominje Bol znajući dobro urbanu i arheološko-povijesnu situaciju Brača. On, naime, smatra da se taj navod odnosi na istočni dio otoka "Vrh Brača" i da je spomen "urbs Braciensis" prijevod geografskog pojma "urchbracia, urhbracia, urcbracia", Vrh Brača.⁸ Ja također mislim da je Đakonov navod "brački grad" doslovni prijevod, ali mislim da bi to moglo biti "brački Gradac", tj. naziv ranosrednjovjekovnog naselja i predjela na istočnom dijelu otoka Brača.⁹ Možda se tu radi o prijevodima ranohrvatskih naziva Grad, Gradac, Gradina, za kasnoantičko ili ranosrednjovjekovno naselje ili *castrum*, za što na obližnjem otoku Hvaru imamo lijepih primjera.¹⁰ Osim navedenih pretpostavki i mišljenja, čini mi se također najvjerojatnijim da se tu ipak radi o nekom drugom, doista gradu, nakon dalmatinskih, najvjerojatnije Bariju. Ostaje činjenica da ni u antičkom ni kasnoantičkom, niti pak u srednjovjekovnom razdoblju o nekakvom gradu na Braču nema ni arheoloških, ni povijesnih, ni realnih podataka i činjenica.

Od antičke i kasnoantičke Isse do srednjega vijeka malo se zna, kako iz povijesnih podataka, tako i poradi arheološke neistraženosti toga razdoblja. Ipak je u novije vrijeme poznato kasnoantičkih podataka koje će uskoro trebati cjelovitije prikazati.¹¹

Sl. 1. Srednjodalmatinski otoci

dijelom kao Paganiju, ili *Arenta* i *Arentani* "Na jeziku Romana". U svemu je osnova Aronia! Zgodna je opaska S. GUNJAČE, nav. dj., 104-105, da kako to *kad svaka samostalna država ima svoju metropoliju, zašto jedino neretljanska "država" nema na svom prostranstvu ni biskupije, pa ta cijela "država" pripada izravno splitskoj metropoliji kao obična župa*. Očito je da su Pagani negdje drugdje, kako to navodi i kontradiktorni pisac na ovu temu tj. K. Porfirogenet, budući da *ostadoše nekršteni u neprohodnim brdovitim krajevima!*

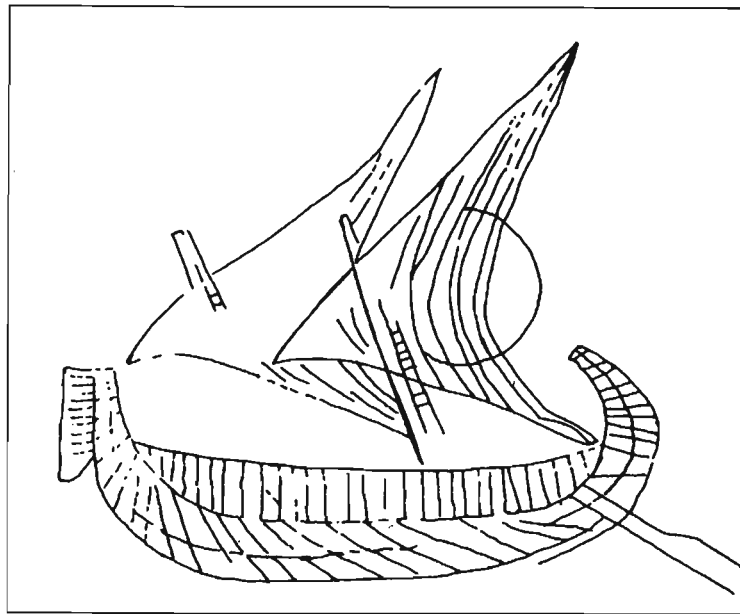
³ T. RAUKAR, Srednjovjekovni Brač na razmeđu društava, *Brački zbornik*, 15, 1987., 45-47.

⁴ F. RAČKI, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam*, Zagreb, 1877., 365.

⁵ M. SUIĆ, Prilog toponomastici otoka Brača, *Urbs Braciensis*, *Brački zbornik*, 15, 1987., 197.

Vis

**Sl. 2. Hrvatski brod
11.-12. stoljeće.
Grafit u crkvi Sv. Luke,
D. Humac, Brač**

⁶ D. VRSALOVIĆ, *Povijest otoka Brača*, Supetar, 1968., 58; I. GOLDSTEIN, *Bizant na Jadranu*, Zagreb, 1993., 181, 103.

⁷ M. SUIĆ, nav. dj., 199.

⁸ Isto, 200.

⁹ D. Vrsalović, nav. dj., 110-111.

¹⁰ N. PETRIĆ, O ranokršćanskim nalazima i spomenicima na otoku Hvaru, *Diadora*, 15, 1993., 337-341. Naziv Gradina u Jelsi kao "*civitas vetus*", te Grad Galešnik kod Jelse kao "*castrum vetus*".

¹¹ V. BILIČIĆ, O mogućnostima ranokršćanskih nalaza na otoku Visu, *Hrvatska zora*, 6-8, 1993.-1994.; A. V. MARDEŠIĆ, *Povijesna zrnca o otocima viškog arhipelaga*, Vis-Komiža, 1993., 58-59; M. KATIĆ, Crkva Sv. Silvestra na Biševu, *Hrvatska zora*, 17/18, 1997., 12-13.

¹² G. NOVAK, *Vis*, Zagreb, 1961.; M. OREB, Papa Aleksandar III. na Visu, *Adrias* 4-5, Split, 1994.; I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj II*, Split, 1964., 371-387; C. FISKOVIĆ, Spomenici otoka Visa od 9. do 19. stoljeća, *PPUUD*, 17, 1968.

¹³ F. RAČKI, nav. dj., 424-425.

¹⁴ G. NOVAK, nav. dj., 75.

¹⁵ C. FISKOVIĆ, nav. dj., 177.

Takoder, zanimljivi sklopovi ranosrednjovjekovnih samostana i crkava Sv. Nikole u Komiži i Sv. Silvestra na Biševu, te na Svecu, uz neke podatke upućuju na bolje mogućnosti promišljanja o naseljenosti i kultiviranosti ovog prostora u ranom srednjem vijeku, kojeg K. Porfirogenet spominje kao hrvatski otok Vis.¹²

Medutim, iznenađuje da se već u 10. stoljeću veoma konkretno spominje *civitas Issa*, grad Vis, kako je to zabilježio Ivan Đakon 997./998. godine. Naime, za dužda Petra II. Orseola njegov je zapovjednik Badovarije Bragadin osvojio jedan hrvatski grad koji se zove Vis. "*Circa haec namque tempora Croatorum iudex propter interdictum sibi censum a duce in Veneticos lesionis molestiam exercere conatus est. Unde dominus dux sex naves praeparatas illuc mittens, quibus Badovarius, cognomento Bragadinus, profuit. Qui unam illorum civitatem, quae Issa nominabatur, comprehendens utriusque sexus captivos ad Veneciam deportavit.*"¹³ U prijevodu: "U to vrijeme je kralj Hrvata, zbog toga što mu je dužd uskratio danak, nakanio napadati mletačke podanike. Stoga gospodin dužd posla tamo šest naoružanih brodova, kojima je zapovijedao Badovarije Bragadin. On osvoji jedan njihov grad, koji se zove Vis, i odvede u Veneciju zarobljenike obaju spolova."¹⁴

Dakle, tu se izričito spominje hrvatski grad, *civitas Issa*. Kakvih je dimenzija i kapaciteta prostora taj grad bio iz arheoloških i drugih podataka ne znamo, ali zasigurno stoji podatak suvremenika Ivana Đakona. Prema mišljenju C. Fiskovića, ne postoji urbani kontinuitet između antičke Isse i ranosrednjovjekovno-ga naselja koje se razvija uzduž južne obale viške luke.¹⁵ Također, ne postoji ni neka tradicija, a ni arheološki podaci o toj *civitas*.

Medutim, zanimljivo je da se u 15. stoljeću spominje *castrum Lisse*, kad bosanski vojvoda Pavao traži od Venecije 1420. god. da mu dade Vis i otoke oko njega, što mu biva uskraćeno iz obrambenih i drugih razloga. "*Ad secundum, per quod petit castrum Lisse et illas insulas Liesne et aliorum locorum, que modo nuper venerunt ad obedientiam nostram in partibus Dalmatie, respondeatur: quod dicta loca et insule erant in manibus et potentia*

*inimicorum nostrorum, ad que loca Tragurini et alii emuli nostri dominii se reducebant et habebant ibidem introitum et receptum, et alia prout volebant, et dicta loca et insulas acquisivimus de bona guerra, et accipi fecimus de manibus inimicis, ut dictum est, et promissimus fidelibus nostris dictorum locorum et insularum, quod dictos fideles nostros, ipsa loca et in sulas conservabimus et tenebimus sub gubernatione et protectione nostri dominii, et sic exequi et facere volumus et intendimus.*¹⁶

Po ovom vrlo instruktivnom navodu za razumijevanje strateškoga značenja Visa i obližnjih otoka, može se shvatiti da je od 10. stoljeća, vjerojatno i prije, postojala na Visu *civitas*, odnosno *castrum*, dakle urbani ili utvrđeni oblik ranosrednjovjekovnog naselja, kako nam to svjedoče povijesni podaci iz 10. i 15. stoljeća. Jesu li ta *civitas*, odnosno *castrum* bili na prostoru današnjeg Visa, ili drugdje na otoku, možda će nam odgovoriti arheološka istraživanja. Zasad stoji taj podatak Ivana Đakona o hrvatskome gradu Visu, *civitas Issa*, u 10. stoljeću, što je značajno za poznavanje urbanizma i kulture ranosrednjovjekovne Dalmacije.

Iako za otok Korčulu postoje konkretni povijesni podaci o formiranju helenističkoga grada, ipak, radi arheološke neistraženosti, još nije ubiciran ni helenistički, ni antički, ni kasnoantički grad na otoku Korčuli.¹⁷ Ipak se već polovicom 10. stoljeća spominje grad na otoku. Opisujući srednjodalmatinske otoke K. Porfirogenet navodi i "*veliki otok Korčula, na kojemu se nalazi i grad*", kastron, a donosi i hrvatski naziv otoka, kao i ostalih otoka, a što je vjerojatno i ime grada.¹⁸ Dakle, suvremeni izvor iz polovice 10. stoljeća izrijeком spominje na Korčuli *civitas*, grad, a to je *kastron, civitas*, poput ostalih koje Porfirogenet spominje pri opisu Dalmacije.¹⁹

Vjerojatno se taj grad nalazio na mjestu današnjega grada Korčule, što se može zaključiti i prema Đakonovu opisu vojne dužda Petra II. Orseola 998. godine. Naime, Orseolo je doplovio i smjestio se na otočiću Majsanu ispred Korčule, te je pokorio stanovništvo Korčule.²⁰ Zanimljivo je da se slično bio smjestio i ispred Poreča, Pule i Biograda. Odatle je potom pošao osvojiti Lastovo, te se opet vratio na Majsan gdje je primio poklonstvo dubrovačkoga nadbiskupa, a zatim se, obilazeći prije spomenute gradove, vratio u Veneciju.²¹

Nakon toga Orseolo je odredio upravitelje za gradove Dalmacije, pa i tu nalazimo vrijedan podatak za grad Korčulu, kako to spominje A. Dandolo.²² "*Tunc missi praefecti ex Venetis in urbes Dalmatiae, videlicet: Otto Urseolus Spalatum, alibi Ragusium et Spalatum eius filius; Dominicus Pollanus Tragurium; Johannes Cornarius Sicum; Vitalis Michael Belgradum; Maffaeus Justinianus Jaderam; Marinus Memus ad insulam Corcyram nigram, hodie Curzolam, et alias insulas.*" Prema ovome navodu, jasno je da je Marinus Memo postavljen za upravitelja Korčule i drugih otoka; međutim, u nekim drugim izdanjima taj je popis drugačijeg redosljeda nastalim premještanjem zarezom uz ime upravitelja i grada, pa se M. Memo spominje za Zadar.²³ Upravo u najkraćoj vijesti o tome koju donosi M. Sanudo u "Le vite dei Dogi", među rečenim gradovima spominje se i Korčula, "*ho pro-*

¹⁶ Š. LJUBIĆ, Listine, 8, Zagreb, 1886., 16; G. NOVAK, nav. dj., 92.

Korčula

¹⁷ M. SUIĆ, Antički grad..., 306; B. KALOGJERA, Korčula, portret jednog grada na istočnom Jadranu, Korčula, 1995.

¹⁸ K. PORFIROGENET, *De administrando imperio*, cap. 29.; V. FORETIĆ, *Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420. godine*, Zagreb, 1940., 28-29; P. SKOK, Kako bizantski pisci pišu slavenska mjesta i lična imena. *Starohrvatska prosvjeta*, II/3-4, 1927., 163-165, 175.

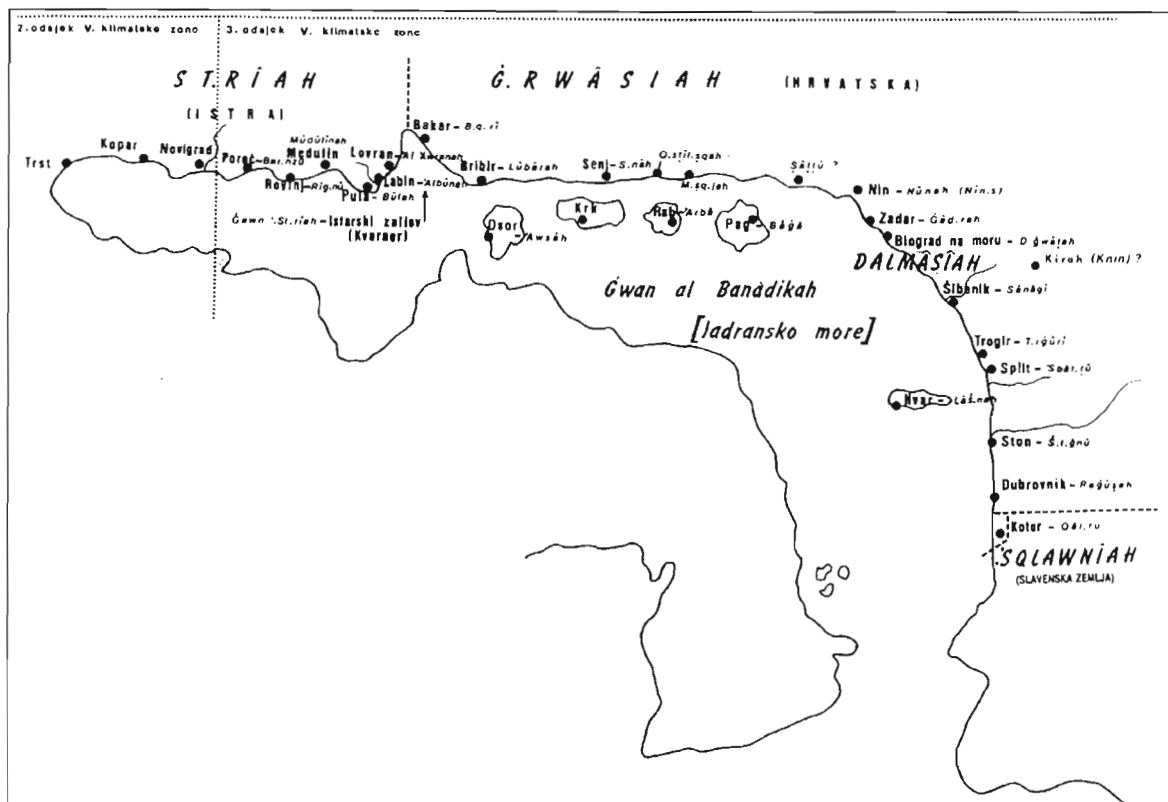
¹⁹ M. SUIĆ, Zadar u "De administrando imperio" K. Porfirogeneta, *Radovi HAZU*, 27-28, Zadar, 1981., 21-22.

²⁰ F. RAČKI, nav. dj., 427.

²¹ Isto, 428.

²² Isto, 429.

²³ M. IVANIŠEVIĆ, Trogir u povijesnim izvorima od 438. do 1097. godine, *Mogućnosti*, 10-11, Split, 1980., 974-975.

**Sl. 3. Idrizi 1154.;
brvatska obala na
"Zemljovidu Sredozemlja"
(Šanjek, 1996)**

visto di mandar rectori per la cità aquistade..., a Zara Marin Memo; a Curzola uno altro patricio."²⁴ Dakle, nakon Orseolova pohoda spominje se i grad što, vjerujem, potvrđuje postojanje grada na mjestu današnje Korčule. Iz toga razdoblja je i predromanički ulomak oltarne ograde iz 10.-11. stoljeća nađen u gradu Korčuli, koji sa sličnim nalazima s Majsana i Žrnova, te prethodnim samostanom na Badiji, predstavlja rječite pokazatelje ranosrednjovjekovnog razdoblja Korčule.²⁵

Postojanje utvrđenoga grada Korčule potvrđuju kule koje se spominju 1130. i 1210. godine.²⁶ Taj kontinuitet ranosrednjovjekovnog grada Korčule ponajbolje upotpunjuju podaci o građenju iz 13. stoljeća. Statut grada Korčule iz 1214. godine, a sačuvan u redakciji iz 1265. godine, pokazuje u svojim odredbama kultiviranost korčulanskog urbanog prostora i tradiciju grada.²⁷ Od Statuta iz 1214. sačuvan je kratki proslav koji je objavio V. Foretić i u kojem se jasno spominje grad Korčula. "Ovo su statuti i odredbe općine i ljudi grada i otoka Korčule."²⁸

U proslavnoj pjesmi Antuna Galoppe i uvodu Statuta iz 1265. godine govori se o gradnji i obnovi grada. Najprije se u stihovima navodi da je za dvije godine, tj. 1254.-1256. godine, knez Marsilije Zorzi izgradio grad: "Tempus elapso venit gemino probus anno urbem construxit plurima tela ferrens. (Prijevod: "Nadode vrijeme kad čestit čovjek po izmaku godina dviju Grad je izgradio on noseći oružja množ."²⁹)

Zatim se u predgovoru spominje "upravo obnovljeni grad", ("de novo in renovata urbe").³⁰ Potom nešto dalje još preciznije: "prije nego li je u Korčulu stigao Marsilije da obnovi grad" (quo pervenit Marsilius in Curzolan ad rehedificandam civitatem).³¹ Također, u istom tekstu se navodi: "i počeo ga obnavljati skupa s nama", (et cepit eam rehedificare nobiscum).³²

²⁴ Isto, 975.

²⁵ C. FISKOVIĆ, Prilog zaštiti kulturne baštine na području korčulanske općine, *Zbornik otoka Korčule*, 2, 1972., 158; ISTI, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu. *Starohrvatska prosvjeta*, III/11, 1981., 160, sl.18; I OSTOJIĆ, nav. dj., 406-407.

²⁶ B. KALOGJERA, nav. dj., 81.

²⁷ Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine; prijevod A. Cvitanić, Zagreb-Korčula, 1987.

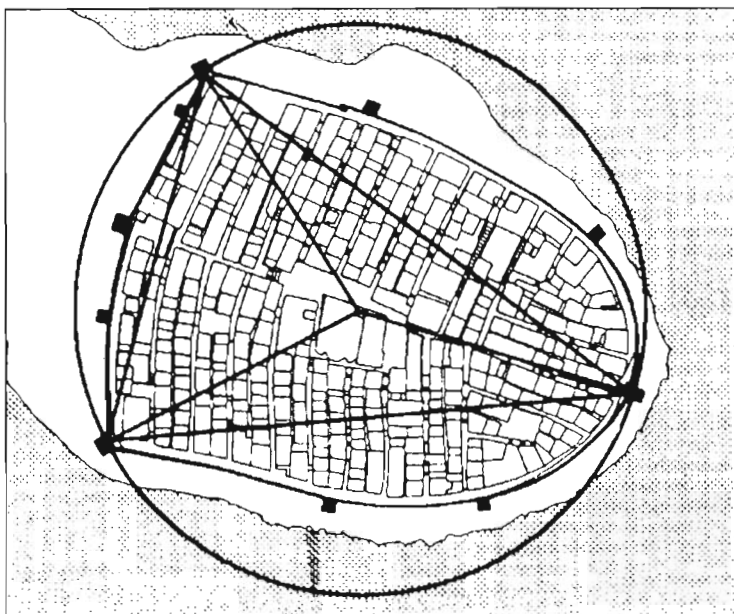
²⁸ V. FORETIĆ, Presjeci kroz prošlost Korčule, *Zbornik otoka Korčule*, 2, 1972., 32.

²⁹ Korčulanski statut, 1,1.

³⁰ Korčulanski statut, 3, 2; A. FAZINIĆ, KS i graditeljstvo Korčule u srednjem vijeku, Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine. *Zbornik radova*, Zagreb, 1989., 72,84.

³¹ Korčulanski statut, 5, 3.

³² Korčulanski statut, 3, 2.

Sl. 4. Kompozicija planimetrije grada Korčule (Kalogjera, 1995).

Prema ovim podacima sasvim je jasno da se tu govori o obnovi postojećega grada, koji ima svoj kontinuitet, prema povijesnim podacima od 10. stoljeća, a koji Statutom i obnovom u 13. stoljeću pokazuje svoj već pravi i zreli razvoj srednjovjekovnoga grada kakvog poznajemo tijekom sljedećih stoljeća.³³ U proslavnim stihovima Statuta spominje se nadalje, kako je stanovništvo bilo po raznim mjestima otoka, pa ih grad okuplja da bi u njemu bili zaštićeni, "ovaj se narod, rasijan po mnogim mjestima, odatle sakuplja da bi bio na skrivenom mjestu dobro zaštićen".³⁴ I u primjeru Hvara 1278. godine spominje se izgradnja grada "pro habitatione hominum insularum ipsarum". Tu je očita i terminološka sličnost, pa je prepoznatljivo da se u 13. stoljeću na primjerima Korčule i Hvara pokazuje određeni politički koncept venecijanske gradogradnje u Dalmaciji. U ovom kontekstu nedvojbeno je zanimljiva usporedba s gradogradnjom Dubrovnika prema njegovu Statutu iz 1272. godine.³⁵

Osim spomenutog predromaničnog fragmenta, nije sačuvano graditeljskih i arheoloških ostataka ranosrednjovjekovnog i romaničkog grada Korčule. Međutim, neki sakralni objekti, odnosno toponimi (Sv. Barbara, Sv. Trojstvo, Madonina, Sv. Petar, Sv. Mihovil, Svi Sveti) ukazuju na raniju kasnoantičko-ranosrednjovjekovnu baštinu u topografiji grada.³⁶ U tom smislu zanimljiv je i tloris katedrale koji ima analogija u arhitekturi kasne antike i ranoga srednjeg vijeka Dalmacije.³⁷ Uostalom i kasnoantičko-ranosrednjovjekovni sakralni objekti na otočićima ispred Korčule pokazuju izrazitu kultiviranost toga prostora tijekom tih ranih razdoblja, dakle područja koje je težilo jednom urbanom središtu, što je nedvojbeno bio grad Korčula.³⁸ Vjerujem da će se i ovim podacima moći bolje raspravljati o ranosrednjovjekovnoj Korčuli.

Sadržajno sažeti podaci I. Đakona, dosad su nedostavno korišteni. On, opisujući vojnu dužda Petra II. Orseola po Dalmaciji spominje i osvajanje Lastova. Pritom slikovito opisuje neko utvrđenje, odnosno *civitas*, što zbog važnosti donosimo u cijelosti: "Erat siquidem eadem insula scopulosis promunctoris circumsep-

³³ B. KALOGJERA, nav. dj.

³⁴ Korčulanski statut, 2.

³⁵ L. BERITIĆ, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, 1958.; M. PRELOG, *Dubrovački statut i izgradnja grada (1272-1972)*, *Peristil* 14-15, 1972.

³⁶ B. KALOGJERA, nav. dj., 131, 132.

³⁷ C. FISKOVIĆ, *Korčulanska katedrala*, Zagreb, 1939., T.4; N. JAKŠIĆ, *Preživjele ranokršćanske crkve u srednjovjekovnoj ninskoj biskupiji*, *Diadora*, 15, 1993., 137,139.

³⁸ I. OSTOJIC, nav. dj., 405-408; C. FISKOVIĆ, *Ranosrednjovjekovne ruševine...; ISTI, Ranokršćanska memorija i groblje na Majsanu*, *Starohrvatska prosvjeta* III/13, 1983.; ISTI, *Antička naseobina na Majsanu*, *PPUUD*, 24, 1984.; I. FISKOVIĆ, *Ranokršćanske crkvice na Lučnjaku, Gubavcu i Sutvari u Pelješkom kanalu*, *VAHD*, 65-67, 1975.;

Lastovo, Hvar

Sl. 5. Antičko-kasnoantički raster prepoznatljiv u srednjovjekovnom Hvaru

ta. Licet aditum intrantibus non denegaret, montium tamen sublimitate ostentabatur; e quibus unus, murorum menibus turriumque hedificiis munitus, inexpugnabilis ab omnibus credebatur. Dein vero predictus princeps multitudine navium collecta, quendam illius insulae portum penetravit, mandans civibus, ut relicta pertinacia ad se venirent aut pugna sese petitueros scirent. Qui timore constricti, pacifica verba protulerunt. Postmodum illis iniunctum fuit nulla ratione pacem a duce consequi posse, nisi civitatem ipsi destruerent, destructam vero inreparabilem inhabitabilemque relinquerent. Quod omni nisu facere interdicientes, tanti exercitui sese obsistere adorsi sunt. Tunc isdem princeps suos ad certamen preparare illosque inpugnare acriter iussit. Verum quia arduus locus difficilem dabat appropinquantibus ingressum, iaculorum ictibus hostes aliquandiu procul virtute qua poterant coarcere satagebant. Tamen dei omnipotentis dispensacione maior pars exercitus ex illo loco, unde illius municionis ostia patebant, impetum facientes, reliqua montis per devia consedendo, turres, ubi aquarum vascula tuebantur, comprehenderunt. In quibus consistentes, in tantum luctamine comprimebant, donec deiectione animo, armis depositis, nichil amplius quam mortis exosum periculum evadere flexis exorabant poplitibus. Dux itaque pietatis amator omnes vivos conservare instituens, civitatem tantum devastare precepit.³⁹

A isti otok bijaše okružen grebenastim rtovima. Iako nije uskraćivao prilaz onima koji su ulazili, ipak se suprostavljaio visinom brda, od kojih je jedno, koje je bilo uturdeno zidinama i gradevinama kula, od svih smatralo neosvojjivim. Zatim pak, pri-

³⁹ F. RAČKI, nav. dj., 428.

jerečeni knez skupivši mnoštvo brodova uđe u neku luku onog otoka i naredi gradanima da napuste tvrdoglavost i dođu k njemu, ili neka znaju da će ih u boju napasti. Ovi prestrašeni uputiše mu miroljubive riječi. Zatim im bi naloženo da ni na koji način ne mogu od dužda postići mir, ako sami ne poruše grad i tako porušen napuste da se više ne može obnoviti i nastaniti. Braneći svim silama da to učine digoše se da se suprostave tolikoj vojsci. Tada isti knez zapovijedi svojim da se sprema za boj i da ih žestoko napadnu. ali, jer je mjesto bila tako strmo da je omogućavalo težak pristup onima koji su mu se približavali, nastojahu da hrabrošću, koliko je to bilo moguće, bicima strijela izdaleka nasrnu na neprijatelje. Ipak odlukom Svemogućeg Boga veći dio vojske, s onog mjesta odakle su se otvarala vrata utvrde, zauze kule u kojima su se čuvale posude s vodom. Utvrdivši se u njima dugo su vršili pritisak borbom, sve dok nisu klonuli dubom i odloživši oružje, na koljenima moljahu samo to da izbjegnju nesretnu smrt. Dužd stoga kao ljubitelj blagosti odluči da ih sve sačuva žive, samo je naredio da opustoše grad.”⁴⁰

Ovi vrijedni podaci nisu dosad bili potanje razmatrani, kao ni pitanje ubikacije ove *civitas*, pa ćemo ukratko iznijeti zapažanja nekih autora na ovu temu. Taj grad, koji opisuje I. Đakon, trebao bi se nalaziti na mjestu srednjovjekovnog i današnjeg Lastova, međutim na tome se mjestu ne nalazi ni arhitektonskih ni arheoloških ostataka opisanoga grada. To potvrđuje i sama konfiguracija terena lastovskog prostora.

Već 1873. godine Š. Ljubić iznosi mišljenje: “Po tome bi vijest Ivana Đakona o razaranju nekog grada u pohodu dužda Orseola, što ga neki rukopisi pripisuju Lastovu, a neki Lesini-Hvaru, bila podudarna sa Lucarijevom obavijesti o Hvaru. Okolnosti, se naime, što ih donosi venecijanski kroničar, suvremenik i sudrug u duždovom pohodu te stoga očevitac, više odnose na Hvar nego li na Lastovo, gdje, kako se čini, nema ni traga staroga naselja.”⁴¹ M. Lucijanović spominje “da brda oko Lastova nisu takva da bi omogućavala opstojanje većeg naselja unutar gradskih zidina, jer se svi sužavaju ostrim vrhom.”⁴² C. Fisković pretpostavlja, kao i M. Lucijanović, da se na brdu Glavica iznad mjesta Lastova moglo nalaziti utvrđenje iz 998. godine, “ali to nije bio onako jaki sklop kako ga opisuje I. Đakon.”⁴³ Ova mišljenja, osobito M. Lucijanovića i C. Fiskovića kao dobrih poznavalaca toga terena, jasno izražavaju dvojbu da se Đakonov opis onako utvrđenog *civitas* odnosi na mjesto Lastovo.

Naravno, vrijedno je napomenuti odmah da na odnosnom mjestu Ivana Đakona “*Ladestinae*”, A. Dandolo ima “*Lesinae*”, smatrajući da se to odnosi na otok i grad Hvar, a ne Lastovo.⁴⁴

Uostalom, Đakonov opis u potpunosti odgovara položaju i prostoru grada Hvara, čak vrlo precizno, u što se može uvjeriti svaki znalac terena koji je obišao Lastovo i Hvar, i koji ima uvid u ovaj međuotočni prostor.⁴⁵

S obzirom na geomorfološke osobitosti područja grada Hvara, izvrstan prirodni obrambeni položaj njegove tvrđave, prostorni kapacitet grada, pomorsko-strateški značaj te poznavanje njegova urbano-arheološkog sadržaja od antike do srednjega vijeka, ne treba čuditi da se podaci I. Đakona o onako utvrđenom gradu

⁴⁰ Ovo je prijevod Jakova Stipišića kojemu ovdje zahvaljujem. Također vidjeti i prijevode N. KLAJČIĆ, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. g.*, Zagreb, 1972., 49-50, te J. LUČIĆ, *Iz srednjovjekovne prošlosti otoka Lastova*, *Radovi IZHP*, 6, 1974., 30.

⁴¹ Š. LJUBIĆ, *Faria Città Vecchia e non Lesina*, Zagreb, 1873., prijevod M. Zaninović, *Stari Grad*, 1996., 31; *ISTI*, *Listine*, 8, Zagreb 1886., 94.

⁴² M. LUCIJANOVIĆ, *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike*, *Anali*, 3, 1954., 255-257, 256.

⁴³ C. FISKOVIĆ, *Lastovski spomenici*, *PPUUD*, 16, 1966., 6-7, 107.

⁴⁴ F. RAČKI, nav. dj., 430. G. NOVAK, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb, 1972., 44-45.

⁴⁵ Također sam i osobno bio provjeriti ove situacije, 20.-21. IX. 1997.

odnose upravo na *civitas Lesina*, tj. grad Hvar. Naravno, u povijesnom smislu ne isključuje se da je pri pohodu Orseolo osvojio i Lastovo.

Istom se u navedenom opisu izričito i naglašeno spominje grad, *civitas*, "*murorum menibus turriumque bedificiis munitus*", utvrđen zidinama i građevinama kula, te građani "*civibus*", te da se "*ako sami ne poruše grad i tako porušen napuste da se više ne može obnoviti i nastaniti*", "*nisi civitatem ipsi destruerent, destructam vero inreparabilem inhabitabilemque relinquerent*", vrata utvrde "*munitionis ostia*", kule "*turres*", te da se opustoši grad "*civitatem tantum devastare precepit*".

Očigledno sažeto, a ipak sadržajno detaljno opisane su osnovne karakteristike jedne *civitas*, s njenim položajem, utvrdom, zidinama i kulama, te građanima. Termini koje u ovom primjeru upotrebljava I. Đakon odnose se na izrazitu urbanu cjelinu, dakle na tipičan ranosrednjovjekovni grad. I to potvrđuje da se taj opis odnosi na grad Hvar, koji u svom historijskom prostoru ima sve elemente tog opisa, dok geomorfološke karakteristike prostora Lastova, kako je i prije zamijećeno, to nemaju; nemaju, također, ni demografske, što je i razumljivo s obzirom na veličinu otoka.⁴⁶

Ovdje je ipak važno da imamo sadržajan i slikovit opis tipičnog ranosrednjovjekovnog hrvatskog grada na obali u 10. stoljeću sa svojim bitnim elementima. Da su sličnih karakteristika bili i drugi hrvatski gradovi toga doba, spominje I. Đakon u istom tekstu, nešto prije ovoga opisa, kada navodi da se dužd Petar II. Orseolo u Zadru savjetovao "*na koji bi način mogao zauzeti njihova vrlo utvrđena mjesta*", "*illorum munitissima loca*".⁴⁷ Dakle, iz ovih iznesenih podataka je očigledno da su to vrijedni podaci za poznavanje ranosrednjovjekovnog hrvatskog urbanizma.

"*Želeći, časna gospodo, kako sam obećao, dozvati Vam u pamet drevnu i skorašnju sudbinu ovoga našeg starog grada, (nostre vetustissimae civitatis), koji su nakon različitih neprijateljskih pustošenja naši preci obnovili*", napominje V. Pribojević u svojoj knjizi "O podrijetlu i zgodama Slavena", a zatim nastavlja: "*Vi ste najprije sami obnovili svoj grad (reedificata prirur per vos urbe vestra), a zatim sklopili savez s Venecijancima*".⁴⁸ I G. B. Giustinian 1553. godine u svom putopisu spominje slično "*cbe la città fosse ridotta et refabricata nel luogo, dove' é ora*".⁴⁹ V. Pribojević, također pri opisu kasnoantičkog pejzaža otoka, završava odlomak: "*Iz svega toga treba da zaključiš, da je osim glavnog grada, gdje živimo, a koje je na južnoj strani otoka, te mu je točan naziv Hvar, uobičajen naziv (kako navodi Kalepino) Lisna, a iskvaren Lasina, na ovom otoku nekoć bilo šest utvrđenih gradova ne računajući sela, kojih je bilo mnogo*".⁵⁰

Kada se 1278. godine spominje izgradnja tadašnjeg grada, Hvarani su se obvezali "*izgraditi grad koji je u prijašnja vremena bio*", "*quod bedifficabunt civitatem quae aliis temporibus fuit apud Sanctam Mariam de Lesna pro habitatione hominum insularum ipsarum*".⁵¹

U ovim spomenima prijašnjeg grada, obnove i izgradnje novoga grada, sadržana je uspomena na kasnoantički i ranosrednjovjekovni grad od 6.-13. stoljeća.

⁴⁶ J. LUČIĆ, nav. dj., 13-28.

⁴⁷ F. RAČKI, nav. dj., 426; N. KLAIĆ, nav. dj., 49.

⁴⁸ V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Prijevod V. Gortan, Zagreb, 1951., 94,198.

⁴⁹ N. PETRIĆ, Odnosi plemića i pučana kroz izgradnju grada Hvara, *Radovi IZHP*, 10, 1977., 447.

⁵⁰ V. PRIBOJEVIĆ, nav. dj., 98, 201.

⁵¹ Š. LJUBIĆ, Statuta et leges civitatis et insulae Lesinae, Zagreb, 1883., 377; R. BUČIĆ, Santa Maria de Lesna-prva stolna crkva hvarska. II. Civitas nova i civitas quae aliis temporibus fuit. VAHD, 52, 1949., 7; N. PETRIĆ, nav. dj., 447.

O kontinuiranom postojanju grada na mjestu današnjega Hvara pisali smo višekrat, pa ćemo ovdje sažeti osnovno.⁵² Začetak naselja je već u prapovijesti, u neolitik, a u mladim razdobljima očituje se gradinom na mjestu današnje tvrđave i naseljem podno nje, uz more, u arealu današnjega grada Hvara. U antičko doba ovo je naselje, kao i uvijek, imalo izraziti značaj zbog svoga maritimnog položaju u kontekstu jadranske navigacije, pa naselje antičkog Hvara zaprema prostor historijskog grada Hvara s lukom, a taj se prostor širi antičkim gospodarskim kultiviranjem plodnog polja istočno od grada. Dosadašnji arheološki nalazi otkrivaju kasnoantičku sliku grada, što je ponajbolja osnova i za poznavanje ranosrednjovjekovnog. Upravo kultivirani prostor šireg okolnog područja koje je težilo Hvaru, pokazuje da je tu, na mjestu grada Hvara, postojalo antičko i kasnoantičko naselje. O tome svjedoči i do danas prepoznatljiv, bez obzira na srednjovjekovne i novije gradnje, sačuvani antički i kasnoantički *raster grada*, kojeg nasljeđuje i ranosrednjovjekovni, sačuvan u predjelu Groda, koji naziv i jezično čuva pojam Grad u svojem kontinuitetu iz predhrvatskog i ranosrednjovjekovnog razdoblja.⁵³ Iz ranosrednjovjekovnog razdoblja na prostoru grada Hvara prepoznatljiv je također slijed kasnoantičko-predromaničke i romaničko-ranogotičke stambene arhitekture, te neki fortifikacijski elementi.⁵⁴

U tom smislu svakako treba napomenuti da je Lisina, Lisna ime predhrvatskog, autohtonog naselja grada Hvara, što nedvojbeno potvrđuje i njegov srednjovjekovni naziv Lesina, Lesna.⁵⁵

Stoga ne treba čuditi da se onakav opis utvrđenog grada I. Đakona može logički odnositi na grad Hvar. Zanimljivo je da J. Lukarević spominje pri Orseolovu pohodu da je bio uništen i arsenal u Hvaru.⁵⁶

Podaci o gradu od 11.-13. stoljeća također potvrđuju kontinuitet života na tome mjestu. Spomen grada Lesina 1099.-1100. godine pri opisu povratka mletačkog dužda iz Svete Zemlje, a osobito nekoliko spomena tijekom 12. i 13. stoljeća izričito navode grad, kao 1154. godine Idrizi, 1146. godine "in Faro", koncem 12. stoljeća "In insula Fare prope civitatem" i 1242. godine u Belinoj darovnici "extra civitatem".⁵⁷

Osnutak hvarske biskupije 1145./1147. godine također naznačuje važnost ovoga grada u tom razdoblju, a sadržajno su u dalmatinskim relacijama značajna i dva podatka iz 13. stoljeća koji upućuju na starije tradicije odnosa najznačajnijih dalmatinskih gradova. To je, naime, podatak iz 1219. kada splitska općina piše dubrovačkoj, da se za rješavanje nekog spora izaslanici obiju strana sastanu u Hvaru "ad monasterium de Lesna", te podatak iz dubrovačkog Statuta 1272., da se u slučaju kakva nesporazuma između dubrovačke i zadarske općine, obje strane, prema starom običaju, "secundum antiquam consuetudinem", sastanu u Hvaru, "communale stanicum et parlamentum", kod "ad s. Mariam de Lesna in insula Farre".⁵⁸ Upravo ovi podaci ukazuju na značajnu tradiciju grada i položaja kasnoantičko-srednjovjekovne Lisine-Lesine, tj. grada Hvara u jadranskim, odnosno dalmatinskim relacijama.

Od podataka iz 1278. godine, koji navode da se gradi grad na mjestu prijašnjega, očitava se, slično kao i kod Korčule 1265.

⁵² N. PETRIĆ, O gradu Hvaru u kasnoj antici, *PPUUD* 20, 1975.; ISTI, Odnosi plemića i pučana kroz izgradnju grada Hvara, *Radovi IZHP*, 10, 1977.; ISTI, Prilozi arheologiji kasnoantičkog grada Hvara, *PPUUD*, 28, 1989.; ISTI, O ranokršćanskim nalazima i spomenicima na otoku Hvaru, *Diadora*, 15, 1993.; ISTI, Les témoignages médiévaux sur le patrimoine tardoantique de Hvar, *Hortus artium medievalium*, 1, 1995. ISTI, Srednjovjekovni spomenici kasnoantičke baštine Hvara: civitas, ager, episcopatus, *Mogućnosti*, 1/3, 1996.

⁵³ Primjeri naziva Grad za Zadar i Dubrovnik, M. SUIĆ, nav. dj., 58.

⁵⁴ O tome cjelovitije pišem u radu "Romaničko-ranogotička arhitektura grada Hvara", u tisku.

⁵⁵ N. PETRIĆ, Les témoignages médiévaux..., 188-189; ISTI, Srednjovjekovni spomeni..., 123-124; I. E. BOEGLIN, Lesina, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 4-5, 1962.

⁵⁶ Vidi bilj. 41

⁵⁷ I. E. BOEGLIN nav. dj., 36; R. BUČIĆ, nav. dj., 11; F. ŠANJEK, Hrvati i Hrvatska u Al-Edrisijevu "Zemljovidu Sredozemlja", *Hrvatski povijesni zemljovid*, Zagreb, 1996., 15; ISTI, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb, 1988., 189.

⁵⁸ R. BUČIĆ, nav. dj., 11-12; I OSTOJIĆ, nav. dj., 387.

godine, da se tu radi o određenim planiranim konceptima venecijanske gradogradnje 13. stoljeća. Od tog vremena pa dalje može se već sagledavati razvitak zrelog srednjovjekovnog grada Hvara.⁵⁹

* * *

Iz ovdje iznesenih primjera vidljivo je da je i na ovom srednjodalmatinskom prostoru, koji je uvijek imao naglašen pomorski značaj, zasvjedočeno postojanje ranosrednjovjekovnog hrvatskog grada - *civitas*. Uostalom K. Porfirogenet za ove otoke spominje i njihova već dobro uvriježena hrvatska imena. Prema suvremenim povijesnim podacima iz 10. stoljeća i osobito kasnijim, vrlo se konkretno spominju i opisuju Vis, Korčula i Hvar, danas najznačajniji insularni gradovi Hrvatske između Dubrovnika i Splita. Postoje doduše i još neki općeniti podaci o gradovima i kastrumima ovog područja poput opisa u pohodu N. Orife 870. godine, zatim pohodu I. Duke 1164. godine, ili u opisu K. Porfirogeneta u poglavlju o Hrvatima (31)⁶⁰: "*Ovim brodovima od Hrvata odlaze jedino oni koji se bave trgovinom, obilazeći od grada do grada Paganiju i zaljev Dalmacije sve do Venecije.*" Tu se, dakle, najjasnije i najkonkretnije čita suvremeni podatak o hrvatskim brodovima, trgovini i gradovima na ovom području, što je tema ovog članka. S obzirom na mišljenje kako je osnovna značajka medijevalnog grada trgovina, a da nje "*u većoj mjeri nije moglo biti na našem primorju, privreda je imala pretežno agrarni karakter*", izvodili su se zaključci o nerazvijenosti ranosrednjovjekovnog grada na ovim prostorima.⁶¹

Međutim, upravo primjeri koje smo iznijeli u ovom članku za područje Maronije, kao i navedeni vrlo instruktivan podatak K. Porfirogeneta, ukazuje da je ubuduće moguće cjelovitije i sadržajnije promišljati i raspravljati o ranosrednjovjekovnom hrvatskom urbanizmu.⁶²

⁵⁹ N. PETRIĆ, Odnosi plemića i pučana ...; A. TUDOR, Ortogonalna ulična mreža sjevernog dijela Hvara, *Peristil*, 38, 1995.

⁶⁰ Ovdje mislim na pohod N. Orife 870. godine gdje se spominju gradovi i kastrumi ovog područja, kao i kod pohoda I. Duke 1164. godine.

⁶¹ M. SUIĆ, antički grad..., 254; B. KALOGJERA, nav. dj., 56: "Pretpostavka Foretića da bi Neretljani osnovali grad nije vjerojatna, jer stupanj njihovog društveno-ekonomskog razvoja i civilizacijski nivo nisu bili takvi da bi poticali osnivanje gradova ovako razvijene urbane matrice kao što je Korčula."

⁶² Mislim da je već ovdje, bar usputno, potrebno naznačiti neke moguće napomene na temu *Maronia*. Za sam naziv ne bih zanemario neke toponomastičke podatke od kojih mi se *Inaronia* i *Aronia i.e. Mucru* čine vrlo vjerojatnim za filološka razmatranja na ovu temu. (J. MEDINI, Makarsko primorje u antici, *Makarski zbornik 1*, 1971., 30-33; S. ČAČE, *Civitates Dalmatiae* u "Kozmografiji" Anonima Ravenjanina, *Diadora*, 15, 1993., 366, 396.) Osobito stoga što muccoritanska biskupija iz 533. godine ima u svom sklopu ove otoke, a 549. god., nakon razaranja Muccura, sjedište biskupije se prebacuje na Hvar. Od 12. stoljeća osnutkom Hvarske biskupije očituje se u njenom opsegu teritorija tradicija muccoritanske biskupije, a biskup se naziva *episcopus insularum* (N. PETRIĆ, *Les témoignages médiévaux ...*, 191; ISTI, *Srednjovjekovni spomeni...*, 127-128), što pokazuje kasnoantičku tradiciju. Također i pojam *iudex, dux Marianorum* najvjerojatnije označava pomorskog zapovjednika što se može zaključiti i po tome što je za hrvatskog vladanja još u 14. stoljeću admiral hrvatske ratne mornarice imao i titulu kneza Hvara, Brača i Korčule (V. KLAIĆ, *Admirali ratne mornarice hrvatske godine 1358.-1413.*, *Vjestnik Zemaljskog arhiva*, 2, 1900., 32-40; G. NOVAK, nav. dj., 65-66; S. PUHIERA, nav. dj.), što je očito pomorska tradicija hrvatske srednjovjekovne države već od 9.-10. stoljeća.

This work presents examples of early mediaeval civitates on the islands of central Dalmatia according to historical and archaeological data. This island region in the early Middle Ages (9th-12th centuries) represented an insular group known as Maronia, which John the Deacon of Venice termed *Narrentanae insulae*, and Constantine VII Porphyrogenitus partly called *Pagania* and *Arenta*.

For the island of Brač, which is otherwise well known for the fact that in antiquity no town had existed, it is mentioned (John the Deacon) that the Saracens had carried out an attack on the "urbs Braciensem" in 872. The author considers that perhaps this had been a translation of the Croatian word *Grad* or *Gradec*, which was an early mediaeval settlement in the eastern part of Brač, and the Latin would represent a literal translation of "Gradac on Brač". Or this could actually refer to some other city, perhaps Bari.

It is mentioned for the island of Vis (John the Deacon) for the year 997/8 that Orseolo's commander *Badovarius Bragadin* had conquered the Croatian city of Vis, *civitas Issa*. Neither architectural nor archaeological evidence yet exists for this city. However, a *castrum Lisse* is mentioned further in 1420, which indicates, since in both cases *civitas Issa* or *castrum Lisse* are specifically cited, that an early mediaeval settlement of the *civitas* or *castrum* type most probably existed on Vis.

A city, *kastron*, is mentioned in the mid 10th century on the island of Korčula (Porphyrogenitus). In his description of this region, Porphyrogenitus cites the Croatian names for all these islands along with their Latin-based ones. During the invasion of Doge Peter II Orseolo in 998, it can also be hypothesized that he located his quarters on the islet of *Majsan* (St. Maxim) in front of the city of Korčula, similarly as he had done at *Poreč*, *Pula*, and *Biograd*. Afterwards, Orseolo ordered that administrators be assigned for the Dalmatian cities, and the same was true for Korčula. Data from the 12th and 13th centuries confirm the existence of a fortified city at the site of Korčula. This particularly refers to data from 1265 speaking of the construction and renovation of the city by *Marsilio Zorzi*, data in the Statute of Korčula existing from 1214, and preserved in an edition from 1265. The renovation of the city is specifically emphasized, which confirms, like the Statute itself, the urban tradition and continued existence of a *civitas* from the mid 10th century, according to historical sources. The data from 1265, similarly to that from the city of *Hvar* from 1278, even display terminologically defined concepts of Venetian policies of constructing cities in the 13th century.

Lastovo is also mentioned as a *civitas* in the context of the Doge's campaign in 998 (John the Deacon), in fact as being highly fortified — "*murorum menibus turriumque hedificiis munitus*". However, *A. Dandolo* (in his *Chronicles*) placed the name *Lesinae* at this location in place of *Ladestinae*, and it is considered with reason that this refers to *civitas Lesina*, i.e. the city of *Hvar*. This is confirmed by the geomorphologic situation of *Lastovo*, which does not correspond to the description of such a fortified town, nor con-

The Early Mediaeval Civitates of the Central Dalmatian Islands

*Civitas, murorum
menibus turriumque
hedificiis munitus*

sidering the size of the island do the demographic conditions, while the city of Hvar entirely matches the contents of the description. It could even very precisely refer to the city of Hvar.

An important settlement existed in the area of the city of Hvar from the prehistoric period with a hillfort at the imposing site of the mediaeval fortress, and it was particularly densely settled in the Roman and Byzantine periods, as shown by numerous archaeological and architectural remains. The name of the settlement in the late Roman period, Lisina, as mentioned by Procopius in 535, was continued in the mediaeval Lesina, Lesna. The continued existence of the city from the late Roman period to the 13th century is confirmed by architectural remains of residential and fortification architecture, as well as historical data from the 11th to the 13th centuries. Thus it can be claimed for many reasons that John the Deacon's description of such a fortified city referred exactly to the city of Hvar.

The most important element in this description is that we have an excellent description of an early mediaeval Croatian city, civitas, "murorum menibus, turriumque bedificiis munitus", with its position, fortress, gates to the fortress "municionis ostia", the towers "turres", and walls, and citizens "civibus", which is certainly one of the most interesting pieces of information about Croatian early mediaeval urbanism. John the Deacon somewhat beforehand also mentioned a Croatian highly fortified place, "illorum munitissima loca". This theme is concisely supplemented by data from Porphyrogenitus in the chapter on the Croats (31), "But in these vessels go those of the Croats who wish to engage in commerce, travelling around from city to city in Paganian and the gulf of Dalmatia and as far as Venice."

Citing examples of civitates in this insular region of early mediaeval Maronia, which has not been considered up to the present, this article has attempted to explain certain conditions in this region at this period. The author considers that the data offered here will aid in better and more complete comprehension of Croatian early mediaeval urbanism.